



ТРАНСФОРМАЦІЇ ГОСПОДАРСЬКИХ ПРАВОВІДНОСИН ЯК СПОСІБ ЗАХИСТУ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

ПОТОЦЬКИЙ Микола Юрійович - кандидат юридичних наук, заступник начальника відділу організації судового захисту прав Державного підприємства «Український інститут промислової власності», адвокат

Проанализированы такой способ защиты прав интеллектуальной собственности субъектов хозяйствования как трансформации хозяйственных правоотношений. Предложено возможное определение категорий «установление, изменение или прекращение хозяйственных правоотношений интеллектуальной собственности».

Ключові слова: господарські правовідносини, право інтелектуальної власності, установлення, зміна та припинення правовідносин.

Постановка проблеми

Відносини у сфері інтелектуальної власності характеризуються комплексністю та регулюються нормами цивільного, господарського, адміністративного, трудового, податкового, митного, кримінального права, а також відповідними нормами процесуальних кодексів. Крім того, набуття та здійснення права на конкретні об'єкти інтелектуальної власності регулюється відповідними спеціальними законами.

Слід зазначити, що проблематика правового регулювання відносин у сфері інтелектуальної є однією з досліджуваних у теорії права інтелектуальної власності. Проте, дискусія щодо правового регулювання відносин у цій сфері стосується, як правило, розмежування цивільних та адміністративних правовідносин. Крім того, до сьогодні точиться дискусія щодо розмежування адміністративної і господарської юрисдикції у спорах у сфері інтелектуальної власності.

Зазначені дискусії не виправдано витіснили «на другий план» проблематику, актуальність якої диктується вимогами сучасного економічного стану України, її безпеки та конкурентоспроможності на світових ринках. Мова йде про актуальні способи захисту прав інтелектуальної власності. Адже вибір оптимального способу захисту може забезпечити від судового розгляду, але якщо судові порядки врегулювання спору будуть неефективними – вибір правильного способу захисту може значно його прискорити. Оперативність реагування на порушення прав інтелектуальної власності – одна із аксіом ведення бізнесу в конкурентному середовищі.

Аналіз останніх публікацій

У науковій літературі такий спосіб захисту суб'єктів господарювання як «установлення, зміна і припинення господарських правовідносин» не досліджувався на достатньому науковому рівні, що призвело до невизначеності, які ж види правовідносин підлягають захисту даним способом.

Постановка завдання

Метою статті є аналіз такого способу захисту прав інтелектуальної власності суб'єктів господарювання як установлення, зміна і припинення господарських правовідносин.

Виклад основного матеріалу дослідження

Загальні способи захисту права інтелектуальної власності визначені частиною дру-

гою статті 16 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) і частиною другою статті 20 Господарського кодексу України (далі – ГК України).

Наведені у відповідних нормах переліки способів захисту не є вичерпними з огляду на вміщений у статті 16 ЦК України припис про те, що суд може захистити цивільне право або інтерес іншим способом, що встановлений договором або законом, а у статті 20 ГК України – положення щодо можливості захисту права і законного інтересу іншими способами, передбаченими законом.

Крім того, частиною першою статті 432 ЦК України передбачено, що кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого права інтелектуальної власності відповідно до статті 16 цього Кодексу. У частині другій згаданої статті 432 ЦК України визначено способи захисту права інтелектуальної власності [2].

Законами України про набуття та здійснення права на конкретні об'єкти інтелектуальної власності також передбачено способи захисту відповідного права, зокрема, статтею 52 Закону України «Про авторське право і суміжні права», статтею 21 Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг», статтею 27 Закону України «Про охорону прав на промислові зразки», статтею 35 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», статтею 25 Закону України «Про охорону прав на зазначення походження товарів», статтею 53 Закону України «Про охорону прав на сорти рослин», статтею 22 Закону України «Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем».

Варто розпочати з того, що ЦК України серед способів захисту цивільних прав та інтересів називає зокрема зміну та припинення правовідношення. ГК України для суб'єктів господарювання передбачає установлення, зміну і припинення господарських правовідносин.

Спершу варто звернути увагу на неузгодженість термінів – правовідношення і правовідносини. У юридичній літературі можна зустріти наступне визначення правовідношення – це зв'язок суб'єктів врегульованого правом суспільного відношення, що

виражається в наявності у них суб'єктивних прав і обов'язків. Однак, незважаючи на те, що цивільний законодавець використовує термін «правовідношення» науковці-цивілісти оперують терміном «правовідносини», який власне несе аналогічне термінологічне навантаження і означає зв'язок суб'єктів врегульованого правом суспільних відносин, що виражається в наявності у них суб'єктивних прав і обов'язків.

По-друге, варто акцентувати на те, що ЦК України (на відміну від ГК України) не містить такого способу, як «установлення» правовідносин.

Що стосується розширеного тлумачення цього способу, то науково-практичні коментарі ГК України його не дають. Коментуючи зазначений у цивільному законодавстві спосіб, О.В. Дзера говорить, що він пов'язаний з необхідністю змінити чи припинити існуюче правовідношення у зв'язку з, наприклад, порушенням його однією зі сторін (статті 651, 652 ЦК України – для договірних зобов'язань). Зокрема, ця вимога може проявлятися у позові: про зміну вартості некомплектного товару чи товару, асортимент якого не відповідає умовам договору купівлі-продажу, розірвання договору у зв'язку з невиконанням або неналежним його виконанням іншою стороною [3, с.40].

Зрештою, А.Г. Ярема теж пов'язує цей спосіб захисту з договірними зобов'язаннями. Так, він говорить, що зміна правовідносин у статтях 651–652 ЦК України формулюється стосовно договірних зобов'язань як зміна договору. Вона можлива тільки за наявності підстав, передбачених цими статтями, а також іншими спеціальними положеннями законів. Це ж стосується і такого способу захисту права як припинення правовідносин. Ця думка підтверджується статтею 611 ЦК України, яка перелічує, у тому числі і названі, наслідки порушення зобов'язань, але при цьому зазначається, що вони застосовуються, якщо це передбачено законом або договором [8, с.14].

Зупинимось на визначенні поняття «господарських відносин». Як визначає В.С.Щербина, господарське право є системою норм, що регулюють господарські відносини, тобто відносини, що виникають

у процесі організації та здійснення господарської діяльності між суб'єктами господарювання, а також між цими суб'єктами та іншими учасниками відносин у сфері господарювання. Отже, саме господарські відносини у сфері економіки України і становлять предмет господарського права [7, с.15].

Господарські відносини, як предмет регулювання, складаються лише з двох елементів – організаційного (організація виробництва, обігу) і майнового. Сукупність господарських відносин у такому вузькому розумінні є предметом господарського права. За предметом у такому розумінні господарське право вирізняється з інших галузей права, норми яких діють у сфері господарювання [7, с.21].

Відповідно до статті 1 ГК України, господарські правовідносини – це врегульовані нормами господарського права суспільні відносини, що виникають у сфері господарювання у процесі організації та здійснення господарської діяльності [1].

Згідно зі статтею 173 ГК України господарське зобов'язання – це зобов'язання, що виникає між суб'єктом господарювання та іншим учасником (учасниками) відносин у сфері господарювання з підстав, передбачених Кодексом, в силу якого один суб'єкт (зобов'язана сторона, у тому числі боржник) зобов'язаний вчинити певну дію господарського чи управлінсько-господарського характеру на користь іншого суб'єкта (виконати роботу, передати майно, сплатити гроші, надати інформацію тощо) або утриматися від певних дій, а інший суб'єкт (управнена сторона, у тому числі кредитор) має право вимагати від зобов'язаної сторони виконання її обов'язку [1].

Господарські зобов'язання можуть виникнути, зокрема, з господарського договору та інших угод, передбачених законом, а також з угод, не передбачених законом, але таких, які йому не суперечать; у результаті створення об'єктів інтелектуальної власності (стаття 174 ГК України).

Господарський договір згідно із законом співвідноситься з юридичною категорією господарського зобов'язання. Так, відповідно до статті 179 ГК України

майново-господарські зобов'язання, які виникають між суб'єктами господарювання або між суб'єктами господарювання і негосподарюючими суб'єктами – юридичними особами на підставі господарських договорів, є господарсько-договірними зобов'язаннями [1].

Категорія господарського зобов'язання водночас є і загальною (широкою), і частковою (вужчою) стосовно господарського договору. Загальною вона є тому, що господарські зобов'язання виникають з ряду підстав, наведених у ст. 174 ГК, однією з яких є господарський договір. Таким чином, з одного боку, господарський договір є лише частковою підставою виникнення господарських зобов'язань. У цьому розумінні категорія господарського зобов'язання узагальнює договірні господарські зобов'язання, засновані на договорі. З іншого боку, зміст господарського договору – це сукупність господарських зобов'язань сторін, тобто їх взаємних прав і обов'язків, що виникають саме з такого договору. Тобто категорія господарського договору є узагальненою щодо договірних господарських зобов'язань. Господарський договір – це юридичне джерело договірних господарських зобов'язань [7, с.296].

У своїх працях В.С. Щербина акцентує на те, що оскільки ГК України, неодноразово вживаючи термін господарський договір, не містить визначення його поняття (так само, як і визначення загального поняття «договір»), це визначення може бути сформульоване, виходячи з загального визначення поняття «договір», встановленого статтею 626 ЦК України, з урахуванням особливостей, властивих господарському договору. Отже, господарський договір – це домовленість суб'єкта господарювання з іншим учасником (учасниками) відносин у сфері господарювання, спрямована на встановлення, зміну або припинення їх прав та обов'язків у сфері господарювання [7, с.295].

Крім того, поняття господарського договору можна визначити, виходячи зі змісту статті 180 ГК України, а саме: господарський договір є угодою його сторін, спрямованою на встановлення, зміну або припинення господарських зобов'язань як погоджених

сторонами, так і тих, що беруться ними як обов'язкові умови договору відповідно до законодавства [1].

Згадаємо коротко способи захисту прав та законних інтересів суб'єктів господарювання, зазначених у статті 20 ГК України: визнання наявності або відсутності прав; визнання повністю або частково недійсними актів суб'єктів владних повноважень, відновлення становища, яке існувало до порушення прав та законних інтересів суб'єктів господарювання; припинення дій, що порушують право або створюють загрозу його порушення; присудження до виконання обов'язку в натурі; відшкодування збитків; застосування штрафних санкцій; застосування оперативного-господарських, адміністративно-господарських санкцій; застосування санкцій; іншими способами, передбаченими законом [1].

Тобто передостанній спосіб «установлення, зміна і припинення господарських правовідносин» – можна застосовувати до господарських зобов'язань, які, як правило, виникають з господарських договорів. Крім того, вище перелічені способи не передбачають захисту саме зобов'язань, а, як правило, тільки прав, які впливають з господарських зобов'язань.

Глава 16 ГК України регулює відносини використання в господарській діяльності прав інтелектуальної власності. Однак, відповідно до частини першої статті 154 ГК України, відносини, пов'язані з використанням у господарській діяльності та охороною прав інтелектуальної власності, регулюються цим Кодексом та іншими законами.

Частиною другою статті 154 ГК України встановлена ієрархія положень законодавства в застосуванні їх до відносин, пов'язаних з використанням у господарській діяльності прав інтелектуальної власності. Загальними тут є положення ЦК України. Проте вони застосовуються з урахуванням особливостей, передбачених ГК та іншими законами.

Так, статтею 424 ЦК України визначено, що майновими правами інтелектуальної власності є право на використання об'єкта прав інтелектуальної власності, виключне право дозволяти використання такого об'єкта, виключне право перешкоджа-

ти його неправомірному використанню, у тому числі забороняти таке використання, а також інші права, встановлені законом. Ці права можуть відповідно до закону бути вкладом до статутного капіталу юридичної особи, предметом договору застави та інших зобов'язань, а також використовуватись в інших відносинах.

Законом можуть бути встановлені винятки та обмеження в зазначених правах за умови, що вони не створюють істотних перешкод для нормальної реалізації цих прав та здійснення законних інтересів їх суб'єктів.

Наприклад, згідно із Законом України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» виключне право дозволяти використання запатентованого винаходу (корисної моделі) не поширюється на таке використання з науковою метою, у порядку експерименту чи за надзвичайних обставин, а також виключно для потреб транспортного засобу іноземної держави, який тимчасово або випадково перебуває у водах, повітряному просторі чи на території України [5].

Відповідно до статті 426 ЦК України способи використання об'єктів права інтелектуальної власності визначаються законом. Зокрема, статтями 441, 453-455 ЦК встановлені невичерпні переліки дій, що визнаються використанням твору, виконання, фонограми, відеограми та передачі (програми) організації мовлення. Правомочності ж щодо використання об'єктів права інтелектуальної власності, найбільш поширених у галузі промислового та аграрного виробництва, а також пов'язаної з цим виробництвом торгівлі, встановлені статтями 156-162 ГК України та іншими законами [4, с.183].

Відповідно до частини третьої статті 156 ГК України використанням винаходу, корисної моделі чи промислового зразка у сфері господарювання є: виготовлення, пропонування для продажу, запровадження в господарський (комерційний) обіг, застосування, ввезення чи зберігання з зазначеною метою продукту, що охороняється відповідно до закону; застосування способу, що охороняється відповідно до закону, або пропонування його для застосування в Україні за умов, передбачених ЦК України;

пропонування для продажу, запровадження в господарський (комерційний) обіг, застосування, ввезення чи зберігання з зазначеною метою продукту, виготовленого безпосередньо способом, що охороняється відповідно до закону.

Використанням торговельної марки у сфері господарювання, відповідно до частини першої статті 157 ГК України, визнається застосування її на товарах та при наданні послуг, для яких вона зареєстрована, на упаковці товарів, у рекламі, друкованих виданнях, на вивісках, під час показу експонатів на виставках і ярмарках, що проводяться в Україні, у проспектах, рахунках, на бланках та в іншій документації, пов'язаній із впровадженням зазначених товарів і послуг у господарський (комерційний) обіг.

Частина п'ята статті 157 ГК України надає право посередникам (суб'єктам права на торговельну марку) на підставі договору з виробником товару чи послуги використовувати свою торгову марку з торговою маркою виробника, а також замість його торгової марки.

Стаття 160 ГК України наголошує, що використанням географічного зазначення суб'єктом господарювання вважається: застосування його на товарах, для яких зареєстровано це географічне зазначення, а також на упаковці; застосування в рекламі, проспектах, рахунках, друкованих виданнях, офіційних бланках, вивісках тощо. Суб'єкти господарювання, які здійснюють посередницьку діяльність, можуть використовувати свою торговельну марку поряд з географічним зазначенням товару виробника не інакше як на підставі договору.

Деякі спеціалізовані закони в сфері інтелектуальної власності передбачають серед іншого і такий спосіб захисту як «укладання та виконання ліцензійних договорів». Зокрема, у статті 21 Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» та у статті 35 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі». Інші закони «Про охорону прав на промислові зразки», чи, наприклад, «Про охорону прав на зазначення походження товарів» не виокремлюють захисту зобов'язань, а тільки прав, які з них витікають.

Тепер варто проаналізувати поняття

«установлення господарських правовідносин», «зміна господарських правовідносин» і «припинення господарських правовідносин».

Як відомо з теорії держави і права, юридичний факт – це життєва обставина, з якою норми права пов'язують виникнення, зміну або припинення правовідносин. За наявності норм права без юридичного факту правовідносини неможливі. Юридичний факт – передумова правовідносин. Юридичні факти класифікуються за різними підставами. Правоутворюючі – юридичні факти, з якими норми права пов'язує виникнення правовідносин; правозмінюючі – юридичні факти, з якими норми права пов'язує зміну правовідносин; правоприпиняючі – юридичні факти, з якими норми права пов'язує припинення правовідносин [6].

Установлення господарських правовідносин – визначені нормами господарського права юридичні факти, які обумовлюють виникнення господарських правовідносин.

Зміна господарських правовідносин – визначені нормами господарського права юридичні факти, які обумовлюють перетворення структури господарських правовідносин (заміна суб'єкта, предмета, прав та обов'язків сторін).

Припинення господарських правовідносин – визначені нормами господарського права юридичні факти, які обумовлюють закінчення господарських правовідносин.

Варто також зазначити, що відповідно до статті 202 ГК України господарське зобов'язання припиняється: виконанням, проведеним належним чином; зарахуванням зустрічної однорідної вимоги або страхового зобов'язання; у разі поєднання управленої та зобов'язаної сторін в одній особі; за згодою сторін; через неможливість виконання та в інших випадках, передбачених цим Кодексом або іншими законами.

Господарське зобов'язання припиняється також у разі його розірвання або визнання недійсним за рішенням суду. Найпоширенішою підставою припинення господарського зобов'язання є його виконання, проведене належним чином (здійснене належним суб'єктом, належному суб'єкту, належним способом, в належному

АНОТАЦІЯ

Проаналізовано такий спосіб захисту прав інтелектуальної власності суб'єктів господарювання як трансформації господарських правовідносин. Запропоновано можливе визначення категорій «установлення, зміна та припинення господарських правовідносин інтелектуальної власності».

місці, належним предметом і у належний строк). Господарське зобов'язання припиняється виконанням і в тому випадку, коли зобов'язана сторона належним чином виконала одне з двох або кількох зобов'язань, щодо яких вона мала право вибору (альтернативне зобов'язання).

На підставі викладеного ми прийшли до наступних **висновків**.

Вважаємо за необхідне внести відповідні зміни в ЦК України і гармонізувати його з ГК України, зокрема формулювання такого способу захисту прав, як «зміна і припинення правовідношення» – доповнити елементом «установлення».

Вбачається необхідність у внесенні змін у спеціальне законодавство у сфері інтелектуальної власності (щодо прав промислової власності) і передбачити такий спосіб захисту як установлення, зміна, припинення правовідносин. Такі зміни врегулюють нормами спеціального законодавства суспільні господарські правовідносин використання прав інтелектуальної власності.

Виходячи із загальних визначень категорій установлення, зміна, припинення правовідносин, вважаємо за можливе визначення спеціальних категорій:

Установлення господарських правовідносин інтелектуальної власності – визначені нормами господарського права юридичні факти, які обумовлюють виникнення господарських правовідносин використання прав інтелектуальної власності.

Зміна господарських правовідносин інтелектуальної власності – визначені нормами господарського права юридичні факти, які обумовлюють перетворення структури господарських правовідносин (заміна суб'єкта, предмета, прав та обов'язків сторін), пов'язаних із використанням прав ін-

SUMMARY

The analysis thus protecting intellectual property entities as the transformation of economic relations. A possible definition of the categories of “establishment, change and termination of commercial relations of intellectual property.”

телектуальної власності.

Припинення господарських правовідносин інтелектуальної власності – визначені нормами господарського права юридичні факти, які обумовлюють закінчення господарських правовідносин, пов'язаних із використанням прав інтелектуальної власності.

Література

1. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, N 18, N 19-20, N 21-22. ст.144

2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, NN 40-44. ст.356

3. Дзера О.В. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: НЗ4 У 2 т. – 3-є вид., перероб. і доп./За ред. О. В. Дзери (кер. авт. кол.), Н.С. Кузнецової, В.В. Луця. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – Т.І. – 832 с

4. Мамутов В. К. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України. Редакційна колегія: Г.Л. Знаменський, -Д.Х. Липницький, В.К. Мамутов (голова редколегії), І.Г. Побірченко, Д.М. та ін. Юрінком Інтер, 2004. – 441 с.

5. Про охорону прав на винаходи і оригінальні моделі. Закон України від 15.12.1993 № 3689-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, N 7, ст. 36

6. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник / Пер. з рос. – Харків: Консум, 2001. – 656 с.

7. Щербина, В.С. Господарське право : підручник / В.С.Щербина. – 4-те вид., перероб. і допов. – К.: Юрінком Інтер, 2009. – 640 с.

8. Ярема А.Г. Проблемні питання у застосуванні Цивільного і Господарського кодексів України / Під редакцією Яреми А.Г., Ротаня В.Г. – К.: Реферат, 2005. – 336 с.